

Sammlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 119 1998

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÉ:

Göteborg: Lars Lönnroth, Stina Hansson

Lund: Per Rydén, Margareta Wirmark, Eva Hættner Aurelius

Stockholm: Ingemar Algulin, Anders Cullhed

Uppsala: Bengt Landgren, Johan Svedjedal, Torsten Pettersson

Redaktörer: Hans-Göran Ekman (uppsatser) och Claes Ahlund (recensioner)

Inlagans layout: Anders Svedin

Distribution: Svenska Litteratursällskapet,

Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 UPPSALA

Utgiven med stöd av

Humanistisk-Samhällsvetenskapliga Forskningsrådet

Bidrag till *Samlaren* insändes till Litteraturvetenskapliga institutionen, Slottet ing. A0, 752 37 Uppsala. Samtliga insända uppsatser granskas av externa referenter. Ej beställda bidrag skall lämnas först i form av utskrift och efter antagning även på diskett i något av ordbehandlingsprogrammen Word for Windows eller Word Perfect.

ISBN 91-87666-14-6

ISSN 0348-6133

Printed in Sweden by
Gotab, Stockholm 1999

Recensioner av doktorsavhandlingar

Mats Malm, *Minervas äpple. Om diktsyn, tolkning och bildspråk inom nordisk göticism*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Stehag 1996.

”Göticismen” är ett stort och vagt begrepp. Vanligen har det fått beteckna ett svärmeri för den hedniska och heroiska värld som skulle ha funnits i Norden före kristendomens inträngande, ett svärmeri som ibland färgats av kraftberusning och ibland av mer nostalgiska och vemodiga dagar.

Mats Malms avhandling behandlar denna göticism men avviker på många sätt från de traditionella synsätten. För det första berör den en klart avgränsad del av den göticistiska tradition som egentligen börjar redan under medeltiden, nämligen tiden från 1600-talets mitt till 1800-talets första decennier. För det andra vill han inte se göticismen som ett svärmeri utan en utpräglat intellektualistisk rörelse där forskare, översättare och diktare utgår från sin egen tids estetiska teorier och vetenskapliga metoder när de tolkar fornnordiska verk eller skapar nya i samma anda. För det tredje vill Malm visa hur man kan använda göticismen under denna epok för ett mer allmänt syfte, som ett exempel på den förändring av den västerländska diktsynen som inom litteraturvetenskapen brukar beskrivas som övergången från klassicism till romantik.

Som grund för avhandlingen lägger Malm ett antagande, nämligen att det finns två principiella sätt att betrakta och tolka dikt under epoken ifråga. I den ena uppfattas dikt ”som en konstnärlig produkt, tillkommen genom poetens begåvning och övning. Hantverkskickligheten betonas.” (S.30) Malm kallar detta en ”pragmatisk” diktsyn med en term från M.H. Abrams’ *The mirror and the lamp*, ett verk som haft stor betydelse för hans undersökning. Mot denna diktsyn ställer Malm en annan som han kallar ”metafysisk”. Där uppfattas dikten som ”ett dokument vars upphov är av mycket hög auktoritet eller okänt” och som antas förmedla en andlig eller helig visdom. Därmed får också formen mindre betydelse än innehållet. (S.30)

Första avdelningen behandlar det framväxande intresset bland 1600-talets forskare i Sverige och Danmark för Snorres Edda och den poetiska Eddan liksom andra verk från den ”götiska” forntiden. Här vill Malm urskilja olika ”projekt” där forskarna än tillämpar den pragmatiska och än den metafysiska diktsynen. Men han snuddar också vid ännu ett sätt att tolka dessa texter,

nämligen som historiska källor liksom tendensen att använda dem för propagandistiska och ideologiska syften i tidens samhällsdebatt och politiska strider. Man kunde diskutera om inte detta borde kallas en tredje ”diktsyn”.

I den andra avdelningen behandlar Malm begreppet ”allegori” och vill även här finna två huvudformer, en pragmatisk och en metafysisk. Med deras hjälp försöker han göra en ny tolkning av ett verk som alltid förbryllat och irriterat forskningen, nämligen Olof Rudbecks *Atlantica*. Snorre hade använt den pragmatiska metoden för att tolkade skaldedikter och myter i sin Edda. Detta skulle enligt Malm ha inspirerat Rudbeck att tolka götiska myter och traditioner på samma sätt. De blev för honom en sorts allegorier från vilka han kunde vaska fram historiska fakta som hittills varit okända eller missförstådda. Och med deras hjälp var det nu honom möjligt att teckna en helt ny och ”vetenskaplig” bild av Nordens forntid. Avhandlingens titel anspelar för övrigt på myten om hesperidernas eller Minervas äpplen. Den vill nu Rudbeck tolka som en allegori där äpplena betecknar nordbornas runor som i sin tur får bevisa att nordborna skulle ha ägt en ädel visdom långt före greker och romare.

I den tredje avdelningen vidgar Malm synfältet från allegorier till bildspråket i allmänhet. Även här vill han finna två grundformer, den pragmatiska där tecknet alltid kan ersättas och översättas med andra och den metafysiska där tecknet har en helt annan fakticitet och i princip aldrig kan översättas. (S.110) Här diskuteras också ett nytt begrepp som tränger igenom under 1700-talets gång, det ”sublima”. Enligt Malm medför detta att man börjar tillmäta vissa retoriska figurer större värde än andra och framförallt de visuella. Detta hänger i sin tur samman med en annan generell förskjutning där innehållet i en dikt gradvis får större betydelse än formen. Resultatet blir en allmän utveckling inom det litterära bildspråket ”från retorikens översättliga till romantikens oöversättliga symbolspråk”. (S.130) Malm analyserar vidare Grundtvigs framställningar av den nordiska mytologin liksom Atterboms försök att skapa en ny götisk poesi som stöd för denna teori.

Enligt denna teori har alltså förändringen i själva bildsynen en avgörande betydelse för utvecklingen från klassicism till romantik. Men Malm anför också en annan förklaring av denna process. Under 1600-talet var det vanligt att tillämpa den pragmatiska diktsynen på

den fornnordiska skaldediktningen och den metafysiska på andliga verk och traditioner. Men med romantiken sker en förändring, för nu använder man sig i allt högre grad av den metafysiska diktsynen för att tolka och skapa profan diktning. All dikt och konst blir så att säga helig med denna epok.

Den sista avdelningen analyserar de skilda metoderna att översätta den fornnordiska poesin till latin och folkspråken, från Saxo Grammaticus på medeltiden till romantiken. Detta kunde synas vara en rent teknisk fråga. Men Malm vidgar den till en idérik och många gånger skarpsinnig diskussion om alla de problem som är involverade i en litterär översättning. Samtidigt finner han även här stöd för den tes som ligger till grund för hela avhandlingen. De äldre översättarna försöker i regel tillämpa en pragmatisk översättning, med stor hänsyn till formen. Under romantiken tillåter man sig däremot mycket mer varierade och fria former eftersom innehållet nu betraktas som det väsentliga. Den metafysiska diktsynen har således segrat över den pragmatiska.

Ett referat som detta kan bara ge en schematisk bild av Malms studie. Den diskuterar en mängd problem och vitt skilda texter med stor sakkunskap. Samtidigt försöker Malm skapa en klar och logisk linje i denna mångfald genom att konsekvent utgå från två begrepp, den pragmatiska respektive den metafysiska diktsynen. Greppet är beundransvärt i sin djärvhet men leder också ofrånkomligen till förenklingar. En motsägelsefull verklighet låter sig sällan intvingas i så logiskt sköna former.

Jag tycker således att studien kunde ha problematiserat begreppen klassicism och romantik i stället för att ta dem för givna. Man kunde hävda att detta är en konstruerad och överdriven antites som den traditionella litteraturhistorien använt för att teckna dessa tiders estetik och diktning i en enkel och dramatisk utvecklingsmodell och för att legitimera den romantiska estetiken som den nödvändiga segraren. Enligt min egen värdering var inte heller klassicismens diktsyn – om vi godtar denna term – så fixerad vid formen eller hantverksmässig och pragmatisk som Abrams och andra forskare brukat antyda. Formen betraktades ju bara som ett medel att undervisa, behaga och röra och syftet. Det centrala var att fostra människorna och förädla människorna, till dygd och fromhet. Det är denna sida av diktens väsen och funktion som delvis kommit i skymundan i Malms framställning fast den var så självklar och betydelsefull för denna epoks människor.

Samtidigt måste man vara tacksam för en avhandling som denna. Genom sin eminenta sakkunskap och idérikedom förmår den ge en delvis ny bild av den göticistiska spekulatión som spelat en så betydelsefull roll inom den nordiska mentalitets- och litteraturhistorien. Det är bara att önska att fler upptäcker detta forskningsfält och

prövar andra teorier och metoder för att ge oss ny kunskap om de gamla göterna och deras uttolkare.

Kurt Johannesson

Mikael van Reis, *Det slutna rummet. Sex kapitel om Lars Noréns författarskap 1963–1983*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion, Stockholm/Ste-hag 1997 (512 s.).

Tills för bara ett par år sedan hade litteraturvetenskapen inte haft särskilt mycket att säga om Lars Noréns författarskap. Det fanns förstås en stor mängd recensioner av hans böcker, liksom en del intressanta intervjuer med författaren och en handfull spännande artiklar. Nämnas bör Birgitta Trotzigs och Jan Olov Ulléns essäer i *BLM:s* Norén-nummer 1978, Anders Olssons läsning av skådespelet *Orestes* i essäsamlingen *Mällden mellan stenarna* från 1981, samt en artikel och ett par intervjuer signerade Magnus Florin från början av åttiotalet. Men denna rikhaltiga kritik hade inte resulterat i något egentligt vetenskapligt studium förrän Mikael van Reis 1988 publicerade tre texter om Norén: "Det slutna rummet. En essä om gränser hos Lars Norén" (*BLM* nr. 1 1988), "Fadern och efeben. Lars Norén läser Artur Lundkvist" (*Tidskrift för Litteraturvetenskap* nr. 1 1988) och "Felsteg. Lars Noréns urscener i *Modet att döda*" (i en antologi utgiven av Nordiskt sommaruniversitet med titeln *Subjektivitet och intersubjektivitet*).

Att van Reis var en pionjär på det här området har senare forskning intygat. För att bara nämna ett exempel kan man konstatera att hans välfunna term "schizopoesi" i dag har blivit allmänt vedertagen av dem som studerar Noréns tidigaste lyrik. Längre såg det emellertid ut som om van Reis' insatser skulle förbli en lovande upptakt till ett aldrig avslutat projekt. Som kulturskribent på Göteborgsposten och flitig introduktör av nya litteraturvetenskapliga synsätt fjärrmade han sig gradvis från den akademiska världen. Inte minst av den orsaken är det glädjande att han nu gör (vad som synes vara) en fransk visit hos den institutionaliserade forskningen och efter närmare tio års arbete presenterar en stor och gedigen avhandling med titeln *Det slutna rummet. Sex kapitel om Lars Noréns författarskap 1963–1983*.

Som bokens undertitel ger vid handen har van Reis valt att studera Noréns diktning från den trevande debuten med diktsamlingen *Syrener, snö* (1963) fram till det offentliga genombrottet med skådespelen *Natten är dagens mor* och *Kaos är granne med Gud* (1983). Tonvikten ligger alltså på den tidiga och halvt bortglömda perioden i Noréns författarskap. Medan avhandlingens fem första kapitel huvudsakligen kretsar kring de diktsamlingar och de två romaner Norén har skrivit, berör endast det sista men i gengäld längsta kapitlet hans banbrytande dramatik, i första hand *Natten är dagens mor*